

СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВИ ІЗРАЇЛЬ І МІЖНАРОДНЕ СПІВТОВАРИСТВО

У статті розглянуто питання про створення держави Ізраїль. Автор описує процес обговорення палестинського питання в ООН, з'ясовує позицію провідних держав щодо Палестини. Значна увага приділяється еволюції політики США щодо даного питання.

This article considers the creation of the State of Israel. The author describes the discussion of the Palestinian question in UN, finds out the position of Great Powers in respect of Palestine. Considerable attention is paid to the evolution of the US policy in this issue.

Без розуміння особливостей процесу створення Ізраїлю неможливо зрозуміти ні політику даної держави в наступні десятиліття, ні сучасну ситуацію на Близькому Сході. Поява на політичній карті світу Ізраїлю багато в чому була обумовлена післявоєнною міжнародною ситуацією у світі. В умовах формування нового міжнародного порядку у євреїв вперше за багато десятиліть виникла реальна можливість створити свою власну самостійну державу. Світове співтовариство підтримало цю ідею з огляду на жакливе винищення євреїв під час Другої світової війни. Крім того, в умовах початку "холодної війни" зростало значення Близького Сходу. І в Москві, і у Вашингтоні розуміли, що без серйозної присутності в цьому регіоні жодна країна світу не може вважатися справжньою глобальною наддержавою. Близький Схід почав розглядатися американським і радянським керівництвом через призму "холодної війни". Боротьба між США та СРСР за вплив у близькосхідному регіоні стала невід'ємною частиною післявоєнної історії Близького Сходу.

Після Другої світової війни ситуація в Палестині була надзвичайно складною, посилювалося арабсько-єврейське протистояння. Американсько-англійська комісія, яка вивчала дане питання у 1946 р., прийшла до висновку, що в Палестині ні араби, ні євреї не повинні домінувати один над одним. Будь-які плани створити в Палестині одну або декілька незалежних держав спричинять громадянську війну, яка загрожуватиме миру в світі [15, с. 186]. Спроби Великої Британії, яка управляла Палестиною за мандатом Ліги націй з 1922 р., знайти компромісне розв'язання палестинської проблеми не мали успіху. У квітні 1947 р. Велика Британія винесла палестинську проблему на обговорення в ООН, розраховуючи використати механізм голосування ООН на свою користь і продовжити мандат на Палестину [5, с. 34].

3 квітня 1947 р. по травень 1948 р. пошук шляхів вирішення палестинського питання зосередився в ООН, де воно стала предметом інтенсивних дискусій: в квітні-травні 1947 р. – на присвяченій даному питанні спеціальній сесії Генеральної Асамблеї (ГА) ООН; у вересні-листопаді 1947 р. – на черговій (другій) сесії ГА ООН; в квітні-травні 1948 р. – знову на спеціальній сесії ГА ООН [7, с. 94].

Наприкінці квітня 1947 р. в Нью-Йорку розпочала роботу спеціальна сесія ГА ООН, присвячена обговоренню палестинського питання. Рішенням цієї сесії була створена спеціальна комісія з представників 11 держав для вивчення ситуації в Палестині і вироблення рекомендацій. Через декілька місяців роботи спеціальна комісія представила в ООН доповідь. Більшість членів комісії прийшли до висновку про необхідність створити в Палестині самостійну арабську та єврейську держави. Меншість запропонувала створити в Палестині двоєдину арабсько-єврейську державу, засновану на принципах федерації.

ГА ООН 26 листопада 1947 р. приступила до обговорення питання про Палестину. Головною подією стала відома промова радянського представника в ООН А. Громика на захист права євреїв на свою державу.

А. Громико висловив підтримку плану поділу Палестини на арабську і єврейську держави, мотивуючи позицію СРСР об'єктивною необхідністю такого кроку й відсутністю іншої альтернативи. Виступ А. Громика став остаточною вираженням позиції СРСР з палестинського питання [2, с. 241].

Делегація Великої Британії пропонувала створити в Палестині одну арабсько-єврейську державу. Така позиція Великої Британії була зумовлена її прагненням зберегти свої власні позиції на Близькому Сході. Адже великий район із значними нафтовими ресурсами фактично перебував під цілковитим контролем Великої Британії. Майже весь видобуток та експорт нафти з країн Близького Сходу на світовий ринок був монополізований англійськими нафтовими компаніями [8, с. 91].

ГА ООН 29 листопада 1947 р. прийняла резолюцію №181(II), за яку проголосували 33 країни, зокрема й США та СРСР, проти – 13 (усі арабські країни, Афганістан, Туреччина, Пакистан, Індія, Куба та Греція), 10 утрималися (зокрема й Велика Британія). Відповідно до резолюції 181/II на колишній підмандатній території Палестини мало бути створено дві держави – єврейську (56 % території Палестини) і арабську (41 % території Палестини). Як міжнародну зону виокремлювали місто Єрусалим із його околицями (1% території Палестини). Згідно з цією ж резолюцією було скасовано англійський мандат на Палестину [4, с. 54-56].

Американські і радянські представники в ООН під час голосування спільно виступили проти британського варіанту вирішення палестинської проблеми, тому що утворення на території Палестини двох держав – єврейської та арабської – задовольняло зовнішньополітичні інтереси США та СРСР. Обидві наддержави прагнули закріпитися у багатому на нафту близькосхідному регіоні та планували використати для цього новостворену єврейську державу. Головною перешкодою в реалізації радянської та американської близькосхідної політики було домінування в цьому регіоні саме Великої Британії, що й зумовило збіг позицій США та СРСР [5, с. 35].

Не зважаючи на мимовільний збіг позицій США та СРСР з питання про створення єврейської держави, цілі цих наддержав на Близькому Сході були прямо протилежними. Керівництво СРСР сподівався, що створення двох незалежних держав у Палестині значно послабить позиції Великої Британії не тільки на цій території, а й у багатьох районах Близького Сходу. У неминучому протистоянні арабів та євреїв Велика Британія змушена буде стати на бік арабів і тим самим знайде в особі держави євреїв у Палестині та євреїв за її межами смертельних ворогів. Ці обставини, враховуючи роль євреїв у США, будуть сприяти погіршенню американсько-англійських відносин. Радянські керівники вважали, що основна маса єврейських емігрантів приїде з Радянського Союзу. Із середовища цієї частини населення єврейської держави сформується правляча верхівка держави, яка буде підтримувати СРСР [8, с. 90-91]. СРСР остаточно втратив надію витіснити Велику Британію з Близького Сходу за допомогою арабських країн. Для вирішення цього завдання СРСР вирішив використати

євреїв [11, с. 233]. Реакцію арабських країн СРСР не брав до уваги. Єгиптом управляв король Фарук, Йорданією король Абдаллах, Іраком король Фейсал. Всі вони були вірними союзниками Великої Британії. На Близькому Сході СРСР міг поклатися тільки на силу, ворожу англійцям, тобто на євреїв [6, с. 58].

Таким чином, бажання витіснити Велику Британію з Палестини спонукало СРСР виступити за створення єврейської держави, тому що палестинські євреї були налаштовані проти Великої Британії і фактично вели війну проти британців. Орієнтація СРСР на підтримку палестинських євреїв була однозначною. Крім того, в Москві Палестину розглядали, як зону зіткнення американських і англійських інтересів. На відміну від СРСР, у керівництві США не було єдності з палестинського питання. Американська позиція щодо проблеми Палестини формувалася в умовах внутрішнього протистояння між президентом і Держдепартаментом. Через внутрішні протиріччя США часто змінювали свою позицію з питання про утворення держави Ізраїль.

Президент США Г. Трумен, перебуваючи під сильним впливом єврейського американського лобі, був прихильником ідеї створення єврейської держави в Палестині. Американський президент у цьому питанні керувався внутрішньополітичними міркуваннями. Голова Білого дому не міг ігнорувати той факт, що євреї становили значний відсоток американського населення, від них залежала фінансова та політична підтримка демократичної партії, велику роль грали вони в засобах масової інформації країни. Прихильність президента до проекту утворення єврейської держави допомогла б закріпити єврейських виборців за демократичною партією [3, с. 212].

В адміністрації Г. Трумена було багато противників поділу Палестини на арабську та єврейську держави. Практично всі дипломати, а також співробітники держдепартаменту США, були проти навіть самої ідеї створення єврейської держави в Палестині. Вони вважали, що протягом багатьох років Велика Британія була спроможна зберігати свої позиції в близькосхідному регіоні лише спираючись на арабів. Тепер, коли Велика Британія йде з Палестини і передає всю відповідальність за ситуацію там у руки США, Вашингтон повинен робити те ж саме, тому що якщо не дружити з арабами, то вони перейдуть у табір Радянського Союзу. Держсекретар Дж. Маршалл і міністр оборони Дж. Форрестол були самими впливовими у Вашингтоні противниками ідеї створення єврейської держави в Палестині. Дж. Маршалл боявся, що війна між євреями та арабами зірве його план з відновлення європейської економіки. Більшу частину нафти Європа отримувала з Близького Сходу. Війна могла перервати ці поставки. А без нафти не можна було здійснити "план Маршалла" [3, с. 218-219].

Тим часом, в Палестині розпочалася війна між арабами та євреями. США у грудні 1947 р. наклали ембарго на поставки зброї в район Близького Сходу. Велика Британія відмовилася приєднатися до цього ембарго. Арабський світ продовжував отримувати британську зброю у великій кількості. Радянський Союз посприяв євреям у закупівлі ними зброї у Чехословаччини [6, с. 66-70].

Загострення ситуації в Палестині було вигідно Великій Британії, яка прагнула зірвати виконання рішення ГА ООН з Палестини і разом з США вирішити палестинське питання у своїх інтересах. Англійський уряд планував розділити Палестину між залежними від Великої Британії арабськими державами. Трансйорданія, яка фактично була англійською колонією, повинна була анексувати арабську частину Палестини. Таким чином, Велика Британія намагалася зберегти контроль над Палестиною [2, с. 24-25].

На засіданні Ради Безпеки ООН 19 березня 1948 р. представник США У. Остін запропонував скликати спеціальну сесію ГА для встановлення опіки ООН над Палестиною, стверджуючи, що не можливо мирними засобами здійснити запропоновану програму поділу Палестини [7, с. 96].

Зміна американської позиції багато в чому була зумовлена прагненням протистояти розширенню сфери впливу СРСР на Близькому Сході. Професійні американські дипломати та військові попереджали, що продовження підтримки розділу Палестини наражатиме на небезпеку репутацію США в арабських країнах і сприятиме радянського проникненню на Близький Схід. Такий розвиток подій створить небезпеку для американських нафтових інвестицій в близькосхідному регіоні, що є життєво важливими для американського спонсорства відновлення Європи. Таким чином, США розглядали пропозицію про опіку ООН над Палестиною, як спосіб завадити проникненню СРСР у близькосхідний регіон [14, с. 158].

У відповідь на американську пропозицію радянський представник в ООН А. Громико заявив, що позиція США не має нічого спільного з резолюцією ГА ООН №181/II і Радянський Союз не може погодитися з такою позицією. Рада Безпеки 1 квітня 1948 р. дев'ятьма голосами, представники СРСР і УРСР утрималися, прийняла пропозицію США про скликання спеціальної сесії ГА ООН для перегляду питання про майбутнє Палестини [7, с. 96].

Позачергову спеціальну сесію ГА ООН з палестинської проблеми було скликано навесні 1948 р. У період між другою регулярною (1947 р.) та позачерговою (1948 р.) сесіями ГА ООН у політиці США щодо проблеми майбутнього Палестини сталися великі зміни. Керівництво США різко змінило свою позицію, відмовившись від ідеї створення незалежної держави євреїв і погодившись з пропозицією Великої Британії щодо створення в Палестині єдиної арабсько-єврейської держави. США дійшли висновку, що для їх зовнішньополітичних та військово-стратегічних планів найціннішим союзником є арабський світ, а не держава євреїв у Палестині, яка ще не існує. Це і спричинило відмову уряду США від ухваленого другою регулярною сесією ГА ООН рішення про створення у Палестині єврейської та арабської держави. Цього разу делегація США зайняла непохитну позицію на користь створення в Палестині об'єднаної арабсько-єврейської держави. Делегації країн Латинської Америки наслідували у цьому питанні США. Утворився англійсько-американський блок, що становив не менше ніж як 80 % складу всіх делегацій, що брали участь у роботі сесії. За те, аби залишити чинною резолюцію ГА ООН №181/II, висловилися лише декілька делегацій [8, с. 93].

США та Велика Британія не втрачали надії переглянути рішення ГА ООН від 29 листопада 1947 р. тому, що воно не було остаточним, оскільки містило застереження, що якщо наступна сесія ГА ООН до 18 годин 14 травня 1948 р. не прийме іншого рішення з палестинської проблеми, що суперечило вже прийнятому рішення, останнє залишається чинним, як остаточне рішення ООН з даної проблеми. На розгляд позачергової спеціальної сесії ГА ООН було внесено англійський проект резолюції, відхилений ООН у 1947 р. Єдиною можливістю зберегти чинними рішення другої сесії ГА ООН щодо цього питання було не допустити голосування англійського проекту резолюції до 18 години 14 травня 1948 р., як цього вимагав регламент сесії. Саме цією лазівкою скористався голова української делегації В. Тарасенко, якому завдяки своїм рішучим і кмітливим діям вдалося зірвати процедуру голосування за англійсько-американський проект резолюції. Коли

головуючий на засіданні ГА ООН за півгодини до закінчення роботи сесії готувався розпочати процедуру голосування за англійсько-американський проект резолюції, В. Тарасенко вийшов за трибуну і виголосив промову. Завдяки цим діям українському дипломату вдалося затягти час і не дозволити головуючому поставити на голосування англійсько-американський проект резолюції. Оскільки позачергова сесія ГА ООН не змогла до встановленого терміну прийняти резолюцію альтернативну щодо рішення ГА ООН від 19 листопада 1947 р., то рішення останньої про утворення на території Палестини двох незалежних держав, а саме єврейської та арабської, залишилося остаточним розв'язанням палестинської проблеми [8, с. 61-63].

За розпорядженням президента Г. Трумена його радник з питань внутрішньої політики К. Кліффорд почав терміново готувати документи з можливого визнання єврейської держави. Держсекретар Дж. Маршалл був не задоволений, що без його відома готуються матеріали з такого важливого зовнішньополітичного питання. Він наголошував, що внутрішньополітичні інтереси не повинні визначати напрямки зовнішньої політики [10, с. 614-615].

У Тель-Авіві 14 травня 1948 р. було проголошено утворення незалежної держави Ізраїль. На Близькому Сході виникла якісно нова політична ситуація. У зв'язку з цим перед США постало завдання терміново сформулювати нову політичну лінію. Американське керівництво усвідомило, що на Близькому Сході виникли нові реалії, які вимагали швидкого корегування політичної лінії США в цьому питанні. США не хотіли, щоб новостворена єврейська держава звернулася за допомогою до СРСР. Американці боялися, що СРСР може використати Ізраїль, як клин для свого проникнення на Близький Схід. Зволікання з позицією щодо визнання Ізраїлю могло коштувати американцям перетворення єврейської держави у форпост радянського впливу в близькосхідному регіоні [12, с. 3]. Під час прийняття рішення про визнання Ізраїлю Г. Трумен керувався також внутрішньополітичними міркуваннями. Політичні радники президента вважали, що не підтримання створення єврейської держави спричинить негативні внутрішньополітичні наслідки, які в рік президентських виборів можуть мати потенційно згубні наслідки для Г. Трумена. Визнання Ізраїлю гарантувало б демократам прихильність з боку єврейських виборців, особливо в Нью-Йорку. Відомі політики-демократи також переконували Г. Трумена негайно визнати Ізраїль [13, с. 39-40].

Через одинадцять хвилин після проголошення держави Ізраїль Г. Трумен підписав заяву про фактичне – "де-факто" – її визнання. США першими визнали Ізраїль, що забезпечило новій державі швидке і успішне визнання більшістю країн світу [3, с. 229]. Однак якщо

США визнали Ізраїль "де-факто", то СРСР 18 травня 1948 р. прийняв рішення не тільки про фактичне, але і про повне визнання нової держави, тобто, "де-юре" [7, с. 97]. Тільки після того, як в Ізраїлі 25 січня 1949 р. пройшли перші демократичні вибори США визнали нову державу "де-юре" [3, с. 233-234].

Утворення Ізраїлю стало можливим лише за обопільною згодою США та СРСР, які підтримали резолюцію ООН про утворення Ізраїлю керуючись своїми власними геополітичними розрахунками. Прихильність наддержав до ідеї створення єврейської держави в Палестині була обумовлена їх спільним бажанням послабити позиції Великої Британії у Палестині, яка була ключем до всього Близького Сходу з його великими запасами нафти. Непослідовність американської політики щодо питання про утворення Ізраїлю була зумовлена зіткненням двох стратегічних ліній у президентській адміністрації – проарабської (співробітники держдепартаменту) та проєврейської (радники Г. Трумена). Не зважаючи на всю складність ситуації довкола питання про створення держави Ізраїль, єврейському народу за підтримки міжнародної спільноти вдалося втілити в життя ідею власної незалежної держави, поява якої кардинальним чином змінила історію всього Близького Сходу. У майбутньому спільність підходів США та СРСР щодо даного питання зникла у зв'язку із намаганням розширити свої сфери впливу на Близькому Сході.

1. Ближневосточный конфликт: Из документов архива внешней политики РФ. 1947-1967. В 2 т. Том 1: 1947-1956. – М.: МФД, 2003. – 608 с.
2. Внешняя политика Советского Союза. 1947 год. Часть вторая: Документы и материалы. Июнь-декабрь 1947 года. – М.: Госполитиздат, 1952. – 456 с.
3. Злобин Н. Второй новый миропорядок: Геополитические головоломки / Николай Злобин. – М.: Эксмо, 2009. – 320 с.
4. Колобов О., Корнилов А., Сергунин А. Документальная история арабо-израильского конфликта. – Нижний Новгород: Изд-во Нижегородского университета, 1991. – 173 с.
5. Коппель О. Конфликт шести десятилетий. Эволюция ближневосточного конфликта у светлі його впливу на систему регіональної безпеки // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – 2009. – № 86. (частина II). – С. 33-41.
6. Млечин Л. Зачем Сталин создал Израиль? / Леонид Млечин. – М.: Эксмо, Яуза, 2005. – 480 с.
7. Стрижов Ю. СССР и создание Государства Израиль / Юрий Стрижов // Международная жизнь. – 1995. – №11. – С. 94-97.
8. Тарасенко В. В останні хвилини перед голосуванням. Біля витоків створення Держави Ізраїль / Василь Тарасенко // Політика і Час. – 1997. – № 1. – С. 60-64; № 5-6. – С. 87-94.
9. Harry S. Truman. The Man from Independence. [ed. by William F. Levantrosser]. – N.Y.: Greenwood Press, 1986.
10. McCullough D. Truman / David McCullough. – N.Y.: Simon & Schuster, 1992. – 1117 p.
11. Pincus B. The Soviet government and the Jews. 1948-1967: A documented study / Benjamin Pincus. – Cambridge: Cambridge University Press, 1984. – 612 p.
12. Rodman D. Arms transfers to Israel: the strategic logic behind American military assistance / David Rodman. – Brighton: Sussex Academic Press, 2007. – 129 p.
13. Rubenberg C. Israel and the American National Interest: A Critical Examination / Cheryl A. Rubenberg. – Urbana: University of Illinois Press, 1989. – 464 p.
14. Simha F. The birth of Israel: Myths and realities / Simha Flapan. – N.Y.: Pantheon books, 1987. – 277 p.
15. Smith C. Palestine and the Arab-Israeli conflict: a history with documents / Charles D. Smith. – Boston: Bedford/St. Martin's, 2001. – 541 p.

Надійшла до редколегії 27.01.10

Н. Гордіна, асп.

ВПЛИВ ПОЛІТИКИ ГЛАСНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ НАСТРОЇВ НАСЕЛЕННЯ УРСР (1986 – 1991)

У статті розглядаються прояви політики гласності, особливості її впровадження в УРСР і наслідки для формування суспільно-політичних настроїв населення України.

The manifestations of the policy of glasnost, singularity of its introduction in Ukrainian SSR and results for the forming of social and political public mood in Ukrainian SSR are observed in the article.

На сьогоднішній день актуальною темою вітчизняної історії є висвітлення періоду "перебудови" та здобуття Україною незалежності. Публіцистичні твори, брошури, статті про завдання та результати "перебудови" з'яви-

лися ще в період 1987-1991 років. Видавалися статті, які торкалися соціальних проблем "перебудови". Основними напрямками публікацій, присвячених вивченню даного періоду, є розкриття суспільно-політичних про-